

ПІДГІРНА Н. М.

Київський національний лінгвістичний університет

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ЕКОНОМІЇ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

У статті розкриваються закономірності функціонування явища мовної економії, причини його виникнення та засоби його реалізації. Також у даній статті представлений аналіз різних поглядів на поняття “лінгвістична економія”.

Ключові слова: мовна економія, смисл висловлювання, розвиток мови, фонетична економія, синтаксична економія, принцип економії.

В статье раскрываются закономерности функционирования явления языковой экономии, причины его возникновения и средства его реализации. Также в данной статье представлен анализ разных точек зрения на понятие “лингвистическая экономия”.

Ключевые слова: языковая экономии, смысл выражения, развитие языка, фонетическая экономия, синтаксическая экономия, принцип экономии.

The article deals with the mechanism of the phenomenon of language economy, its functioning, causes and the means of its implementation. Also, this article presents an analysis of the different points of view on the concept of "linguistic economy".

Key words: the language economy, meaning of expression, language development, phonetic economy, syntactical economy, principle of economy.

Актуальність роботи визначається спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на комплексне вивчення способів мовної економії, яка є результатом безперервного зростання потоку інформації і призначена для підвищення ефективності інформаційного обміну. У сучасних умовах гуманізації знань виникає необхідність у лаконічності, доступності та об’єктивності тексту. Одним з актуальних і найбільш перспективних напрямів лінгвістичного дослідження тексту є функціональний підхід, тому що розглядає мову в мовленнєвій діяльності. Саме через діяльнісний прояв, через функціональне використання одиниць і структур мови у комунікації розкривається їхня справжня інформативна значимість.

Зазначене вище, дозволяє сформулювати **мету дослідження:** проведення комплексного аналізу еволюції поглядів на поняття мовної економії задля узагальнення теоретичних основ та принципів дослідження, причин виникнення і закономірностей функціонування цього явища.

Об’єктом дослідження виступає принцип економії мовних засобів у лінгвістиці.

Предмет дослідження складають функціональні особливості мовної економії та її роль у розвитку мови.

Матеріалом дослідження слугують мовні одиниці французької мови, які підпорядковуються явищу мовної економії.

Наукова новизна. Новою є спроба комплексного опису ряду думок та принципів дослідження явища мовної економії у французькій мові.

Функціонування та еволюція мови має динамічний характер. Розвиток суспільства, науки і техніки, літератури і мистецтва, зміни в повсякденному житті носіїв мови провокують появу нових реалій і, відповідно, їхніх позначень. Незважаючи на це, прагнення комунікантів до стислості та лаконічності у спілкуванні приводять до використання економних засобів вираження думки і найоптимальніших способів передачі інформації.

Мова протистоїть надмірності, надлишковим витратам фізіологічних зусиль, незручностям, які переобтяжують роботу пам'яті, складностям у вимові і на письмі, що і викликає у носіїв цієї мови схильність до економії мовних ресурсів. У зв'язку з цим, у вимові випадає все зайве, опускається той чи інший звук у складі слова, слово або словосполучення у реченні, не виконуються правила і норми літературної вимови, але в той же час ці зміни не повинні суперечити розумінню смислу висловлювання.

У мовленні мовці прагнуть за певний час донести до співбесідників якомога більше інформації. З цієї причини економичні мовні засоби вираження думки більше характерні для усного мовлення, ніж для художнього тексту. В усному повсякденному мовленні комуніканти менше зважають на форму вираження думок, адже ключову роль відіграє саме інформативний зміст, а не його оформлення.

Мовна економія завжди привертала до себе особливу увагу мовознавців і висвітлювалася з різних боків багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, серед яких Г. Пауль, П. Пассі, А. Мартіне, Р. О. Будагов, Є. Д. Поліванов, Б. О. Серебренніков [1; 4; 5; 6; 8; 9].

Проте думки мовознавців щодо мовної економії є досить неоднорідними. Вченими неоднозначно оцінюється інтенсифікація економії лінгвістичних засобів. На негативний бік цього явища вказують деякі мовознавці, вважаючи, що цей процес збіднює багатство мовних ресурсів, нівелюючи синтаксичну і лінгвістичну

синонімічність, багатоплановість [1:18]. Однак, позитивними рисами вказаного явища є реалізація фактора доцільності мовленнєвих зусиль, акцентування необхідної і уникнення зайвої інформації, ліквідація семантико-граматичного дублювання та запобігання вживання тотожних елементів.

Р. О. Будагов у свою чергу досить критично оцінює дослідників, які визнають той факт, що принцип економії має провідну роль у розвитку мови. На його думку, багато хто з цих вчених навіть не розуміє самого значення слова “економія”. Проте незважаючи на таке критичне ставлення до принципу економії, як такого, Р. О. Будагов вважає, що вміння висловлювати думки простою і зрозумілою мовою свідчить про відмінне мистецтво того, хто говорить чи пише. Більше того, подібне мистецтво свідчить не тільки про високу культуру людини, але й про високий рівень тієї мови, якою вона користується. Адже скорочуючись в одних сферах, мова зазвичай розширюється в інших. Таким чином, “економічність” мови є однією з її сутнісних властивостей. [1:17–19].

Також Р. О. Будагов наголошував на тому, що поняття “мовна економія” та її роль в еволюції мови потребує комплексного лінгвістичного аналізу. Вчений розрізняє два види “економії”:

1) “економія” на рівні окремих слів, словосполучень і речень в окремих мовах;

2) “економія” як загальне поняття, на основі якого і намагаються пояснити важливі процеси розвитку і функціонування мови [1:17].

Загалом, суть лінгвістичної економії була відома ще у класичній давнині, хоча античні лінгвісти і не застосовували термін “економія”. Аристотель писав, що маючи бажання висловлюватися стисло (тобто економно) необхідно вживати імена замість понять, наприклад, “коло” замість “плоска поверхня, точки якої рівновіддалені від центру” [2:180].

Пізніше, у XVII-XVIII ст. термін “мовна економія” зустрічається у роботах вчених, які займалися створенням штучних мов і думка про те, що мовна структура повинна визначатися “економним розподілом” між її частинами набула ще більшої популярності. Зокрема Р. Декарт вважав, що штучна мова на відміну від природної мови повинна мати тільки один спосіб відмінювання і побудови слів, така мова також не матиме неправильних форм, адже всі зміни дієслів та форм словотвору здійснювалися б тільки за допомогою префіксів, що додавалися б до

корінних слів [1:18]. Ці префікси повинні знаходитися у загальному словнику, користуючись яким, можна було б вивчити таку мову протягом шести місяців.

Ідея створення штучної мови, яку можна опанувати всього за кілька місяців була настільки привабливою, що вже у XIX ст., її частково почали розповсюджувати і на природні мови [1:18].

Англійський філософ і вчений Г. Спенсер вважав, що в процесі свого природного еволюційного розвитку мова рухається від складного до простого, тому довгі слова стають короткими, складні речення стають простими [3:171].

Яскравим прикладом такої еволюції є французька мова, у якій чимало слів втратили свої попередні форми, наприклад відбувся процес редукції атонічних голосних *tabula* спростилося до форми *table*, а дієслово *prehendere* спростилося до *prendre* [1:19].

Пізніше ідея мовної економії активно розроблялася младограматиками. Представник цієї школи, Г. Пауль підкреслював ще й той факт, що економія не значить звуження ресурсів мови, а навпаки, у комплексі з другими факторами, вона забезпечує розширення ресурсів мови, ліквідує надмірності. Він висловлював думку про те, що для мовної дійсності характерна тенденція до заощаджування і що у мові для всіх випадків наявні такі способи вираження, які мають стільки інформації, скільки необхідно для розуміння. Г. Пауль зауважує, що кількість засобів, що використовуються, залежить від ситуації мовленнєвого контексту або від більшої чи меншої схожості у духовному складі людей, що розмовляють. У певних умовах за допомогою одного слова можна чітко передати думку, для вираження якої в інших умовах необхідно було б вжити довге речення [4:302].

Саме представники младограматичної школи звернули увагу на те, що мова прагне позбутися дублетних утворень, а також на те, що паралельні форми диференціюються семантично і зберігаються тільки за умови такого розрізнення. І як наслідок, під принципом мовної економії почали розуміти не тільки спрощення та зменшення, але й оптимізацію [1:20].

Слід зауважити, що чимало вчених критикували Г. Пауля та інших младограматиків за їхню, наче б то, односторонню спробу звести імпульси розвитку мови до комфорту, до спрощення, до економії мовленнєвих зусиль [1]. Та незважаючи на таку критичну оцінку, младограматична концепція “економії” мови продовжує залишатися

популярною і сьогодні, хоча в цю концепцію і вносять ті чи інші поправки та уточнення.

Французький лінгвіст П. Пассі, в свою чергу, досліджував принцип економії мови на фонетичних змінах, розкриваючи суть даних процесів та намагаючись пояснити причини їхнього виникнення, і дійшов висновку, що у мові існує “пошук найменшого зусилля”, ось чому в деяких випадках фонетичні зміни можна пояснити саме економією зусиль вимови [5:225]. Також він звернув увагу на те, що у мові існує тенденція до увиразнення необхідного та звільнення від зайвого, що представляє собою реалізацію принципу лінгвістичної економії, результатом якої і є фонетичні зміни, такі як асиміляція двох послідовних звуків, скорочення довгих звуків, а також зникнення надмірних елементів [5:227].

П. Пассі вважає, що принцип економії хоч і не є основною рушійною силою розвитку мови, але є дуже активним. Він зазначає, що у мові зберігається те, що необхідно для розуміння, а все інше не є важливим і воно зникає з мови. Саме П. Пассі висуває тезу про неусвідомлення лінгвістичної економії мовцем. На його думку, зміни, що відбуваються у мовленні людини мають несвідомий характер і йдеться не про свідоме збереження важливих елементів, а про свідоме опущення надлишкових [5:229].

Французький лінгвіст А. Мартіне сформулював принцип економії у ширшому значенні. До лінгвістичної економії вчений зараховує чимало мовних явищ. У зв'язку з цим він зазначає, що термін “економія” є універсальним, адже у ньому відображуються такі феномени як ліквідація непотрібних відмінностей, поява нових відмінностей та збереження існуючого становища. Отже, лінгвістична економія – це синтез діючих сил [6:130].

Згідно з цим принципом, зміни у мові – це компроміс між потребами комунікації і прагненням людини до мінімізації зусиль. У той самий час він вказував на те, що постійне протиріччя між потребами спілкування людини та її прагненням звести до мінімуму свої розумові та фізичні зусилля може вважатися визначальним у зміні мовної системи [7:532-533]. Мовцю слід прикладати стільки мовленнєвих зусиль, скільки необхідно і достатньо для того, щоб його висловлення було зрозумілим для співбесідників.

У комунікації постійно взаємодіють два плани мови – зміст і вираження. Саме у взаємодії плану вираження та плану змісту і

містяться потенціальні можливості для реалізації принципу економії у мові. Суть лінгвістичної економії у цьому випадку полягає у тому, що будь-який предмет, чи поняття реальної дійсності осмислюється у плані змісту таким чином, що у плані вираження йому відповідає сполучення з двох або більше одиниць. Завдяки дії принципу економії ця невідповідність у процесі комунікації зводиться до того, що одна одиниця плану вираження здатна передати одну одиницю у плані змісту. А. Мартіне дійшов висновку, що у будь-якій мовній спільноті зберігається певний баланс між потребою висловлювання і кількістю необхідних для цього висловлювання знаків: із зростанням кількості знаків збільшуються і мовленнєві зусилля, що є неекономним, тоді як збереження рівноваги є істинним проявом економії [7:536].

Принцип економії має універсальний характер, оскільки він є однією з головних причин змін у всіх мовах. Також зазначений принцип проявляє свою універсальність і в тому плані, що знаходить своє вираження на всіх рівнях мовної системи. Беручи до уваги факт ієрархічності мовної системи, можна зробити висновок, що саме її багаторівневність надає їй здатність бути економною і гнучкою, тобто такою, що задовольняє всі потреби вираження людини.

Саме А. Мартіне відзначив той факт, що принцип економії діє на всіх щаблях мови. Адже він наголошував на тому, що практичні потреби спілкування припускають постійну або значну надмірність мовної форми, характерну для всіх її рівнів [7:537].

Явище мовної економії пронизує усіх щаблі мови: фонетичний, словотвірний, морфологічний та синтаксичний.

На фонетичному рівні констатується наявність кількісної та якісної редукації, спрощення дифтонгів, елізія, асиміляція. Яскравим прикладом фонетичної економії може бути розмовна французька мова, адже через швидкість темпу, через відсутність самоконтролю у вимові зникають деякі звуки (голосні й приголосні), цілі склади і навіть невеликі слова (наприклад, заперечна частка *ne*, займенник *il, on*). Так, *peut être* вимовляється як *p(eu)t êt(re)*, *tu as* перетворюється на *t(u) as*, *il* у *a* скорочується до *u a*, *il ne faut pas* набуває форми *faut pas*.

На фонетичному рівні найчастіше скороченню піддається випадний звук [ə], що представляє собою суто французький феномен: *j(e) suis en r(e)tard, on s(e) voit d(e)main, j(e) reviens d(e) Paris sam(e)di* [10:200].

Ілюстративним матеріалом мовної економії на лексичному рівні слугують скорочення слів, різні види аббревіації, апокопи, синкопи та інше. Наприклад: *combine* < *combination*, *crado* < *cradingue*, *sans dec* < *sans déconner*, *de la provoc* < *de la provocation*, *du mat* < *du matin*, *bus* < *autobus*, *SBF* < *Société des bourses françaises*, *auto* < *automobile*, *HS* < *hors service* [10:135].

Синтаксична економія передбачає стиснення знакової структури шляхом використання еліптування, граматичної неповності, безсполучникового зв'язку, синтаксичної асиметрії (вилучення логічних ланок висловлювання). Наприклад: *nous préférons mourir que d'être esclaves* < *nous préférons mourir plutôt que d'être esclaves; magnifique ce coucher du soleil !* < *ce coucher du soleil est magnifique* [10:224]. Останній приклад унаочнює емотивну функцію явища мовної економії.

Закон лінгвальної економії у широкому розумінні активно функціонує на всіх рівнях мови, сприяючи більш компактній передачі інформації, для відтворення якої необхідна опора на контекст, ситуацію, на інтелектуальний потенціал носія мови. Пропуск інформації є виправданим у тому випадку, якщо її відтворення буде адекватним з погляду семантики та стилістики, не викличе значних проблем у співрозмовника.

Нетривіальну думку щодо проблеми мовної економії висловив Є. Д. Поліванов. Маючи на меті, розкрити причину економії та розвитку мови загалом вчений зауважив, що першопричиною мовних змін є “лінь”. Для Є. Д. Поліванова цей колективно-психологічний фактор, який при аналізі механізму мовних змін завжди буде розглядатися як основа даного механізму називається “людськими лінощами” або ж прагненням до “економії трудової енергії” [8:55].

“Лінь ” у Є. Д. Поліванова з'являється не тільки в основі “економії” мови, але й в основі розвитку мови загалом. Мовці “лінуються” використовувати поширені речення, у наслідок чого мова спрощується. Хоча аргументація російського вченого і відрізняється від аргументації А. Мартіне, проте вони обидва висувають єдине універсальне поняття, яке об'єднує і пояснює всі тенденції мови.

На нашу думку, найбільш адекватну оцінку причин, що лежать в основі тенденції до мовної економії, надає Б. О. Серебренніков. Він уважає, що джерелом тенденції до мовної економії є людська фізіологія. Принцип економії у мові вчений називає одним з проявом

інстинкту самозбереження. Адже це, так би мовити, своєрідна реакція проти надмірної витрати фізіологічних зусиль, проти різних незручностей, що ускладнюють роботу пам'яті, деяких функцій головного мозку. Для Б. О. Серебреннікова заперечення визначальної ролі економії у розвитку мови рівноцінно запереченню всіх захисних функцій людського організму [9:27].

Отже, на основі проведеного аналізу еволюції поглядів на явище мовної економії, ми дійшли висновку, що явище мовної економії виникає не випадково, адже зміни як окремих одиниць мови, так і всієї мовної системи загалом, зумовлені рядом причин і вони підпорядковуються певним принципам. Таким чином, поява такого феномену у мові як мовна економія є закономірним, логічно виправданим і необхідним для діалектичного розвитку мови. Хоча думки мовознавців, які займалися дослідженням явища економії мовних засобів не є однорідними, проте вони всі погоджуються, що тенденція до мовної економії має універсальний характер і наявна на всіх рівнях мовної системи. Отже, принцип мовної економії є одним з основних, що впливає на розвиток і функціонування мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Будагов Р. А.* Определяет ли принцип экономии развитие и функционирование языка? / Рубен Александрович Будагов // Вопросы языкознания. – 1972. – № 1. – С. 17–36. 2. *Античные теории языка и стиля* / [под. ред. О. М. Фрейденберг]. – Л.: Наука, 1936. – 341 с. 3. *Спенсер Г.* Основные начала / Герберт Спенсер. – К.: Вища школа, 1986. – 375 с. 4. *Пауль Г.* Принципы истории языка / Гиндербург Пауль. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1960. – 499 с. 5. *Passy P.* Etude sur les changements phonetiques et leurs caracteres generaux / Paul Passy. – P.: Firmin-Didot, 1890. – 270 р. 6. *Мартине А.* Принцип экономии в фонетических изменениях: проблемы диахронической фонологии / Андре Мартине. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1960. – 301 с. 7. *Мартине А.* Основы общей лингвистики / Андре Мартине // Новое в лингвистике. – Вып. 3. – М.: Прогресс, 1963 – С. 366–566. 8. *Поливанов Е. Д.* Где лежат причины языковой эволюции? / Евгений Дмитриевич Поливанов // История советского языкознания. Некоторые аспекты общей теории языка: хрестоматия. – М.: Высшая школа, 1981. – С. 51–56. 9. *Серебренников Б. А.* Роль человеческого фактора в языке: Язык и мышление. / Борис Александрович Серебренников. – М.: Наука, 1988. – 242 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. *Може Г.* Практическая грамматика современного французского языка / Гастон Може. – СПб.: Лань, 1996. – 300 с.